

Престъпленията сред циганите чергари в България и опитите на властта да се справи с тях (1947- 1967)

Пламена Стоянова

Краят на Втората световна война заварва част от циганското население на България уседнало в градове и села, а друга, вярна на чергарските си традиции, по пътищата на страната. Политическите реалности след 09.09.1944 г. обаче, налагат българските граждани да приемат нови ценности и да организират живота си в зависимост от техните изисквания.

На малцинствата е обърнато особено внимание от отечественофронтонската власт, но включването на циганите в новата социална действителност, се оказва особено трудна задача. Те представляват най-маргиналното население в границите на държавата и, преди да разберат променената политическа система, им се налага да приемат начина на живот на основният етнос в страната, а именно на българския. Пътят към такова приспособяване изглежда преграден от

Чергари (Кардараша) по улиците на Ахтопол, 1949 г. (Арх. ЕИМ)

множество препятствия. Все пак тези от тях, които живеят уседнало, се оказват на крачка пред чергаруващите си събратя. Последните, са определени, в унисон с официалните разбирания, като "спирачка при по-нататъшното развитие на страната в културно и здравно отношение".¹

В края на 40-те, чергарите рязко контрастират с опитите на властта да установи контрол над страната, информирайки се за всичко и за всеки. Във време когато чуждите кореспонденти пишат репортажите си, следвани от служители на Държавна сигурност, а политиците се борят с опасния "външен или вътрешен враг", една част

1 МВР- София, ф. 26, оп. 1, а.е. 529, л. 26.

от населението на страната чергарува необезпокоявано-без паспорти², без постоянно местожителство и без да се знае неговият точен брой и поминък.

Вторият, не по малко важен момент, е, че тези скитания в търсене на прехрана в редица случаи са съпроводени с престъпления - добре организирани, наследявани с поколения и безнаказани поради мобилността и липсата на каквато и да е регистрация³. На трето място, стои въпросът със здравната култура и нуждата от контрол на някои видове заразни заболявания, трудно осъществим при тези условия. Потресаващата неграмотност също се оказва фактор, тъй като децата, родени в чергаруващите катуни, няма как да посещават училище. Не е за подценяване и фактът, че всички новосъздаващи се ТКЗС-та и ДЗС-та, както и строящи се заводи имат нужда от работна ръка, която не само ще работи в производството, но и, както оптимистично смятат управляващите, ще плаща своите данъци.

Тези и други аргументи стоят в основата на предприетата кампания за приобщаването на скитащите цигани и изкореняването на престъпните навици сред някои от тях. Задачата се оказва неочаквано сложна, а на ангажираните с тази дейност служители на Криминална милиция им се налага да научат много за живота на различните групи цигани, преди да започнат борбата с престъпните им прояви.

Като начало информация за скитащи цигани подават градските и селските народни съвети от цялата страна. Според тези данни на територията на България в края на 40-те години на XX век, има около 13 хиляди скитащи цигани.⁴ Това е около една осма част от 150

2 Пак там, а.е. 431, л. 1.

3 Пак там

4 Пак там, а.е. 7, л. 2.

хилядното циганско население в България, която е доста разнородна и пъстра. Тези 13 000 души могат да бъдат поставени под общия знаменател скитащи, но само част от тях са престъпници, тъй като не представляват едно цяло.

Различните чергарски групи са носители на различни традиции, говорят различни езици, имат различен поминък, сродяват се само с подобни на тях цигански групи и оказва се, не всички извършват престъпления.⁵ Едни от най-разпространените занаяти сред чергарите са кошничарство, бърдарство, гребенарство, копанарство, вретенарство, бакърджийство, бургуджийство, мечкарство, маймунарство и пр.- от тук и специфичните наименования на циганските групи - копанари, гребенари⁶ и т.н. Изработената продукция се пласира при пътуванията им от град на град, от село на село. За служителите на Криминална милиция това "смело може да се приеме за прикритие на множество престъпления"⁷, и много факти говорят в защита на тази теза.

Като най-чести са отбелязани кражбите⁸ и измамата, но не са редки случаите и на по-тежки престъпления, като обири по пътищата, убийства⁹, опити за убийства, тежки наранявания, изнасилвания и пр.¹⁰ Ролите между мъжете и жените са разпределени. Обикновените кражби на вещи, дрехи, бельо, пари, домашни птици и пр. се извършват от жените, децата и старците. Схемата е проста. Жените се движат на групи по 2-3 или влизат в домовете под предлог за прося и врачуване. Докато едната циганка врачува и отвлича вниманието на домакините, втората

5 Пак там, оп 1, а.е. 433, л. 1.

6 Пак там, а.е.7, л. 1.

7 Пак там

8 Пак там, а.е. 147, л. 5.

9 Пак там, а.е. 230, л. 3.

10 Пак там, а.е.529, л. 6.

Чергарстващи тракийски калайджии (Влахуря) на палатка, 50-те години. (Арх. ЕИМ)

претършува, оглежда и задига.¹¹

Мъжете, от своя страна, са специалисти в кражбите на едър рогат добитък, конекрадствата и грабежите с взлом. За всяко едно от тези престъпления те получават сериозна помощ от жените и децата, вече минали през въпросното селище и огледали подходящите за грабеж домове. Обикновено се крадат чеизи, поставени в селски сандъци, които изнасят на ръце посред нощ в края на селото и там, ако са заключени ги разтрошават, отнасят в катуните и разделят всичко откраданото помежду си. Освен участниците в кражбата част от придобитото се дава и на други цигани от катуна, за да не ги издават. После плячката се закопава внимателно.¹²

Тъй като жените участват дейно не само в разработването на плановете, но и тяхното осъществяване, тези от тях, показали най-големи "способности", обикновено са на

11 Пак там, а.е. 7, л. 2; а.е. 489, л.14.

12 Пак там, а.е. 7, л. 6.

голяма почит в циганската група. Такива циганки имат и най-висока цена при покупката им за съпруги, известна като "баба хак".¹³ Веднъж продадена, девойката трябва да работи много старателно, докато на първо време изплати парите дадени за нея на семейството ѝ, а след това да издържа и своето собствено.¹⁴

Такава накратко е информацията, с която разполага Криминалната милиция за циганските престъпления в края на 40-те години. Макар да следят действащи престъпни цигански групи със завидна организация, на този етап криминалистите все още не са много добре ориентирани кои банди как действат и към кои чергари точно принадлежат. Това е важно в последвалата превенция, тъй като, оказва се, често занаятът определя престъплението, а понякога самият "занаят" си е конекрадство.

Такава специализация, например, има групата на Парето, която през 1947 година извършва кражби на стойност над 820 000 лева. Бандата има двама главатари, които, макар и залавяни от властите, се изплъзват многократно. Престъпниците са дотолкова добре организирани, че при опасност се пръскат, презимуват на различни места и после пак се събират. Откраднатите коне веднага снабдяват с фалшиви интезански билети, като за целта се промиват стари такива с калиев перманганат и лимонена киселина, като се оставят само подписите и печата.¹⁵ Новите данни се попълват от грамотен циганин, какъвто обикновено всяка група трябва да има на разположение, и така конят се продава на някой отдалечен от мястото на кражбата пазар.¹⁶

13 Пак там

14 Пак там, оп. 2, а.е. 475, л. 5.

15 Пак там, оп. 1, а.е. 7, л. 5.

16 Пак там

Тъй като това не е изолиран начин на действие и конекрадството по това време е разпространено, на властите им се налага да направят една проста статистика, която заключава, че този вид престъпления са изцяло патент на чергарите.¹⁷ При това не само на българските чергари, но и на румънски цигани, извършващи престъпления на територията на страната и бягащи отвъд Дунав.¹⁸

През септември 1946 г. румънски цигани открадват 8 коня от българска територия и ги закарват в Румъния. Един от синовете на ощетените, обаче, преминава нелегално румънската граница, открива откраднатите животни на панаир в гр. Мангалия и сигнализира на румънските власти. Крадците са заловени и заедно със задържания български собственик и конете са изпратени в Кюстенджа за провеждане на следствие. След преписка на външните министерства на България и Румъния българинът е освободен.¹⁹

Съвместната работа на румънските и българските власти очевидно дава резултат, тъй като още през декември същата година на българските гранични власти са предадени 18 цигани конекрадци, живеещи на територията на Румъния, а също така и 30 от откраднатите до този момент 70 коня. Според анализите на българските власти, това води до рязкото ограничаване на кражбите на коне и до откриване дирите на голяма част от престъпните банди в граничните области, както и до издигане авторитета на отечественофронтовската власт.²⁰

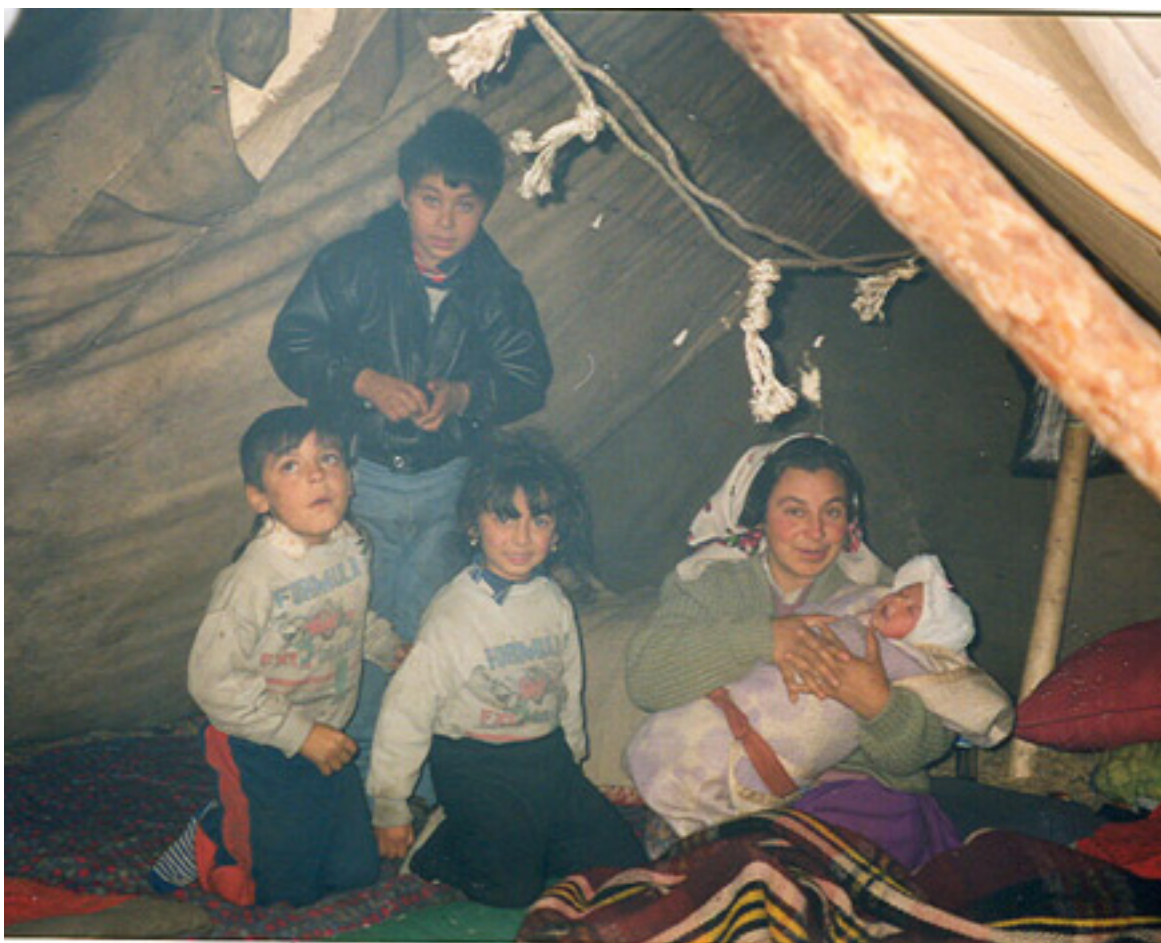
Във вътрешността на страната нещата стоят по различен начин. Криминалната милиция се обръща за помощ към

17 МВР - София, ф. 26, оп. 1, а.е. 7, л. 5.

18 МВНР, папка 3, оп.3, No: 93, л. 1.

19 Пак там

20 Пак там, л. 10.

Тракийски калайджии (Влахоря), Северо-Източна България, 1999.(Арх.Студии Романи)

областните власти- с молба да дават информация за придвижването проблемните цигански групи. В отговор, обаче, някои управители просто затварят границите на областите и отказват приемането на катуни придвижващи се от други места.²¹ Ако все пак катуният се промъкне някак в областта, то той е прогонван в съседната област²², което естествено нито облекчава органите на Народната милиция, нито помага за решаването на проблема.

“Скитничеството- ето първопричината за безуспешното

21 МВР- София, ф. 26, оп. 1, а.е. 7, л. 7.

22 Пак там, а.е. 529, л. 6.

провеждане на контрол”²³ -заключават криминалистите и това довежда до първите препоръки за установяването на постоянно местожителство на циганите чергари и намирането на постоянна работа за тях.²⁴ До 1958 г. обаче, когато наистина се обнародва постановление, задължаващо чергарите да уседнат, минава много време, а междувременно опитите за ограничаване на престъпленията продължават. През 1956 г. криминалистите вече много добре знаят кои са проблемните чергарски групи и кои не.²⁵

Като “най-многобройни и най-проявяващи се” са определени циганите “гребенари- бърдари”.²⁶ Наименованието им идва от занаята- изработката на гребени за коса и бърда за селски станове. Някои от тях се занимават с изкърпване на стари бакърени съдове. Повечето имат домове в София и околните села, Елин Пелинско, Пазарджик, Пловдив, Стара Загора, Ямбол, Сливен, Русе, Плевен и някои плевенски села, Червен бряг, Левски и други селища, но в тези домове те прекарват само зимния период. През останалата част от годината кръстосват страната на катуни от по няколко семейства. Тогава продават продукцията си и извършват всякакви престъпления- от кражби на добитък до джебчийски и взломни кражби. Характерни за тях са и т.н. „зули”- измама при размяна на пари.²⁷ Общо взето гребенарите са най- многобройни, извършват престъпления според случая, който им се е отдал и са основните, набиващи се на очи, скитащи групи, за които се знае, че са проблемни. Подобни на тях (по начин на

23 Пак там, а.е.7, л. 7.

24 Пак там

25 Пак там, а.е. 309, л. 1.

26 Пак там

27 Пак там

живот и предпочитание към престъпленията) са циганите „жъплеши“ - с тази разлика, че езикът им е близък до румънския.²⁸ Те се движат най-вече във Варненски, Бургаски и Русенски окръзи.

Особен случай за българските власти се оказват гръцките цигани мюсюлмани - т.н. „биволяри“ или „дан- колари“, наречени така заради впрегнатите в коли волове с които се придвижват.

Според криминалистите това са цигански катунци от околностите на гр. Димотика и Софлу-Гърция, дошли в България около 9.09.1944 година. Техни кражби обаче са регистрирани още през 1929 г., което измества присъствието им малко по-рано във времето. Криминалната милиция им отделя особено внимание не само заради дръзките им престъпления, но и заради затвореността на групите, от които не може да се измъкне никаква информация.²⁹ Те се специализират в ограбването на магазини и разбиването на каси за пари, като не се колебаят да извършват убийства и дори да посягат на органи на милицията или на оцетени селяни.³⁰ Групите им, състоящи се от 4-5 коли, поддържат връзка помежду си и във всеки един момент знаят кое семейство къде се намира. През определени дни на годината те се придвижват към окръзите на южна България, съсредоточват се в Пловдивски окръг, където правят обща среща, и после пак се разпръскват. Говорят турски и гръцки, а някои от тях - испански и италиански. Странят от останалите скитащи цигански групи или поддържат съвсем слаби връзки.

Биволярите не са обхванати от паспортния режим и в документите на МВР неколккратно се прави

28 Пак там

29 Пак там, а.е. 431, л. 12.

30 Пак там, а.е. 167, л. 1.

предложението те да бъдат „експулсирани от страната по дипломатически ред и изпратени в Гърция, чиито поданници са“.³¹

До експулсиране не се стига, но през 1957 г., по заповед на министъра на вътрешните работи, те са принудени да си направят паспорти, взети са им пръстови отпечатащици, а снимките, на почти всички от тях са съхранени в Отдел „Криминален“ на Дирекция на народна милиция /ДИМ/.³² След паспортизацията става ясно, че въпросните биволяри не наброяват повече от 300 души³³ и на фона на 15 хиляди чергари в България в края на 50-те години това не е много. Но за органите на ДИН те са едни от най-опасните престъпници в страната, тъй като „действат организирано, нахално, проявяват изключително безстрашие и жестокост при извършване на престъпленията“.³⁴

През 1948 органите на ДИН успяват да заловят група от 30 души биволяри, извършила над 100 взломни кражби на различни магазини в страната, 27 касоразбивания и 7-8 убийства. Интересното е, че биволярите очевидно проявяват афинитет към платовете - крадат изключително вълнени и копринени платове. През 1954 и 1956 г. Народната милиция отново успява да залови биволярски банди. На практика те са не само най-малобройната чергаруваща група, но и най-опасната. Данните сочат, че впоследствие част от чергарите усядат в проблемния пловдивски квартал Столипиново.³⁵

„По-интелигентно“ подхождат към кражбите някои от циганите бургуджии. Уточнението е „някои“ тъй като

31 Пак там, л. 3.

32 Пак там, а.е. 431, л. 13.

33 Пак там, л. 9.

34 Пак там, л. 10.

35 Пак там, оп. 2, а.е. 386, л. 4.

престъпниците сред тях са изключение.³⁶ Те обаче, извършват обири на магазини, домове и складове, като за целта не разбиват врати, а просто правят добликатни ключове или отварят с шперц.³⁷ Така занимаващите се с поправка на брави и изработка на ключове успешно използват своя занаят за извършване на добре премислени кражби.

Друга от скитащите групи е тази на бакърджиите или на така наречените "сръбски", "австрийски", "рунтави" цигани. Името им идва от мястото на преселение - Сърбия и Австрия. Определението "рунтави" е заради традицията на мъжете да не бръснат брадите си. През топлите месеци чергаруват, като се занимават с изкърпването на бакърени съдове, а презимуват във Врачански окръг, където наемат къщи. Те също не са особено активни криминално, но търгуват със златни монети.³⁸

Като изкарващи прехраната си с честен труд криминалистите отбелязват кошничарите, решетарите, коритарите /копанарите/, вретенарите³⁹ и към тях милицията не проявява оперативен интерес, макар че информацията и в това отношение са противоречиви.⁴⁰

За криминално проявените групи има спуснати специални инструкции за действие. Ако при направените проверки заподозреният се окаже без паспорт, то той (или тя) се фотографира, взимат се пръстови отпечатащи, а данните се изпращат в ДНМ за проверка. В случай че предстои обиск на заподозряна група, то първото условие е той да се прави с възможно най-много милиционери, за да бъдат изолирани отделните катунни и да не им се дава

36 Пак там, оп 1., а.е. 309, л. 2.

37 Пак там, а.е. 659, л. 80.

38 Пак там, а.е. 309, л. 1.

39 Пак там, а.е. 489, л. 1.

40 Пак там, а.е. 309, л. 2, а.е. 489, л. 1.

възможност за синхронизирани обяснения. За търсените предмети се проверява в дюшеци, юргани, възглавници, дори и в дървените части на колите. Особено фрапантна е инструкцията банкноти и златни монети да се търсят дори и в половите органи на жените, които се проверяват от лекар.⁴¹ При задържането на заподозрените те трябва незабавно да се изолират едни от други, за да не се наговорят на цигански и така да опорочат следствието.⁴² Ако задържаната е циганка с дете, се проверява дали детето е вписано в паспорта ѝ, тъй като децата често са чужди и служат за избягването на ареста. Друг начин за отлагане прилагането на закона са постоянните забременявания.⁴³

Криминалистите признават, че не малко престъпления извършват и уседналите цигани в София и Сливен, но отбелязват, че при тях се процедира както при всички останали престъпници. Тревожно се констатира отрицателното влияние на чергарите върху тях и съучастничеството между чергари и уседнали цигани при извършване на престъпления.⁴⁴ Работата с чергарувщите се оказва по-сложна, тъй като, на първо време, трябва да се установи към коя група принадлежат, в зависимост от това- какви престъпления вършват, и накрая как го правят.⁴⁵

Работата на занимаващите се с тези престъпления криминалисти не е лека. Чергарите се оказват трудни за вербовка и ненадеждни като информатори. Вътрешните източници, обаче, остават най-сигурният начин за разпитане на престъпните мрежи и затова усилията в

41 Пак там, а.е. 309, л. 2.

42 Пак там

43 Пак там, а.е. 309, л. 2 / Пак там, оп. 2, а.е. 475, л. 1.

44 Пак там, оп. 1, а.е. 529, л. 7.

45 Пак там, а.е. 309, л. 2.

тази посока продължават.

Понякога на помощ на следователите идва добрият шанс, каквито са случаите с конфликтите между отделни семейства. Така например, през 1958 г. в Софийското окръжно управление на МВР пристига група цигани катунари да се оплачат, че дъщерята на така наречения Калин "Орела", женена за сина на Никола Иванов Петров- "Халето", е била изнасилвана няколко пъти от своя свекър.⁴⁶ По време на следствието двете цигански семейства си разменят заплахи за издаване на различни престъпления. Криминалистите се възползват от ситуацията и внедряват помежду им "коридорник", говорещ цигански, и благодарение на него доказват няколко кражби. Чак след обиска в дома на Халето, обаче, става ясно колко голям е обемът на престъпленията, извършвани от циганското семейство. Открити са 2 000 лева, спестовни книжки с 20 000 лева, килими, селски чеизи, платове, дрехи и др. Според криминалистите, това надхвърля очакванията им и ги принуждава да търсят по-голямо превозно средство за извозване на крадените вещи, което, както пише в рапорта, "представляваше кола, с чеиз на богата селска булка".⁴⁷ Подобни случаи доказват незаменимостта на вътрешната информация. Друга сериозна причина за усилието на служителите на ДНМ да вербуват катунари е ширещата се "шпиономания" и страхът на управляващите, че в таборите могат да се спотайват и придвижват нелегално чужди агенти.⁴⁸ В тази връзка е и забраната чергарите да скитат в близост до границите с Гърция и Турция, заради вероятността да извършат тежко нарушение и да избягат зад граница.⁴⁹

46 Пак там, а.е. 431, л. 6.

47 Пак там

48 Пак там. а.е. 433, л. 1.

49 Пак там, л. 3, а.е. 659, л. 16.

Обърнато е внимание дори и на традицията на биволарите да отглеждат гълъби и сериозно е задван въпросът дали е възможно последните да бъдат използвани за "шпионски цели".⁵⁰

Капсулирането на циганските общности се оказва голяма спънка за вербовките. Още по-голяма пречка е и неписаният им закон- издалият престъпление да издържа семейството на осъдения, докато последния лежи в затвора.⁵¹

На същия принцип, циганският съд "мешаре" задължава неосъдените съучастници в престъплението да плащат издръжка на семействата на осъдените.⁵² Ето защо вербовката е трудна и дори когато, е постигната с цената на шантаж, е ненадеждна. Много често информаторите сами прекрачват границите на закона.⁵³ Колкото и незадоволителна да е такава работа обаче, милицията много често няма друг начин, по който да научава за тежки престъпления като например убийства, станали по пътищата, прикрити старателно и пазени в дълбока тайна.⁵⁴

През 1958 г. Министерският съвет издава постановление № 258, с което чергарството е забранено, на циганите скитници е наредено да се установят на постоянно местожителство и да си намерят работа. Различните общини на страната са задължени да ги приемат за жители, а ДЗС-тата и ТКЗС-тата трябва да им осигурят работа. Предвидени са средства, отпуснати под формата на кредити от Българска инвестиционна банка /БИБ / за строеж на жилища, а за децата е предвидено

50 Пак там, а.е. 431, л. 11.

51 Пак там, а.е. 936, л. 23.

52 Пак там, а.е. 475, а.е. 936, л. 23.

53 Пак там, л. 22.

54 Пак там, а.е. 433, л.1.

задължително образование.⁵⁵

Реално, въпросното постановление нарушава човешките права на чергарите не само да избират начина си на живот, но и да следват своите вековни традиции. Целият им свят "се преобръща" и в тази радикална промяна те нямат правото на глас, а нямат и избор. Чергарството е поставено извън закона и веднага започват разясненията сред циганското население за новите им права и задължения. Това би трябвало да е началото на края на престъпленията, виреещи в условията на скитническия живот, но на практика е началото на нови.

Вина за това имат както чергарите, които нямат желание да се откажат от скитничеството, така и местните власти, които не само не успяват да организират добре усядането на скитащите цигани, но и на места не искат да го правят.⁵⁶ Първоначалният резултат е печален. На много от наетите в селските стопанства чергарски семейства не са подсигурени жилища.⁵⁷ Други са наети на работа само за летните месеци и през зимата буквално гладуват, което съвсем логично ги подбужда към престъпления.⁵⁸ Трети просто натоварват покъщнината си и се връщат към стария начин на живот, незначитайки никакви закони и постановления.

Те би трябвало да бъдат глобявани ако не продават своите коне и каруци, както и да бъдат подвеждани под съдебна отговорност, но всичко това се случва твърде рядко. Причината е най-вече в разминаването между законодателната и изпълнителната власт по въпроса какво значи скитничество.

За законодателната власт-това е всяко нерегламентирано

55 ЦДА, ф. 136, оп. 26, а.е. 234, л.1.

56 МВР - София, ф. 26, оп.1, а.е. 309, л. 2.

57 Пак там, а.е. 530, л. 3.

58 Пак там, а.е. 748, л. 2 – 4.

предвижване от едно място на друго, а за изпълнителната-скитници са циганите, живеещи на катуни.⁵⁹ Последните видимо намаляват, но това става за сметка на новите форми на скитничество. Несъмнено в първите години след постановлението към този вид престъпления се подхожда снизходително и районните съдилища често отказват да завеждат дела по такива поводи поради липса на доказателства.⁶⁰

Нещата обаче скоро се променят, тъй като централната власт изисква отчети от всеки един окръжен народен съвет за работата му по изпълнение на постановлението.

В своите доклади, освен информация за чергаруващите, те докладват и за съществуването на нерагламентирани цигански съдилища, т.н. наречените "мешарета", както и за продажбата на цигански момичета – "баба хак".⁶¹ И двата обичая, тясно свързани с живота на циганите, са поставени извън закона, но тъй като отново са трудно доказуеми, осъдените са малко. Всъщност сигналите за мешарета са редки и постепенно престават да се срещат в документите.

За това пък обичаят "баба хак" продължава да съществува като сериозен и многократно повтарян проблем. Въпреки забраната, продажбата на девойки, подобно на чергаруването, придобива нови форми. Заплащането за младата циганка става под формата на подаръци⁶² или изключително предпазливо.⁶³ Така дори и малкото информатори от циганските среди трудно научават подробности, тъй като цената, платена за девойката, остава тайна между двете сродили се семейства. Отделни

59 Пак там, л. 20.

60 Пак там, а.е. 530, л. 8.

61 Пак там, а.е. 936, л. 58.

62 Пак там

63 Пак там, л. 54.

случаи за осъдени, разбира се, има, но те не влияят като назидателен пример за останалите.⁶⁴ Фактът, че темата присъства по един или друг начин постоянно на страниците на циганският вестник "Нево дром", е показателен за неуспеха на властта по тази линия.⁶⁵

И така, след малко повече контрол от страна на централната власт и по-добра организация от страна на местните органи, чергарите наистина започват да усядат с големи усилия и не малка съпротива. Забранено е установяването им в големите окръжни градове, като София и Софийски окръг, Пловдив, Русе, Плевен, Варна, Бургас.⁶⁶

Това ограничава избора им до по-малките градове и селата, но там често се натъкват на съпротивата на местното население, под чийто натиск, окръжните народни съвети отказват да приемат скитащите.⁶⁷ В Хасковско, например, са заселени група цигани чергари, които не извършват престъпления, но съвсем не са приети охотно от селяните, които коментират, че селото им не трябва да казва "Нова надежда", а "Чергарево".⁶⁸ В други случаи самите чергари не желаят да уседнат и се бунтуват срещу тежката и ниско заплатена работа, която трябва да вършат.⁶⁹ Според много от тях, занаятът им е осигурявал много по-добри доходи.⁷⁰ В такива случаи потърпевши са различните селски стопанства, тъй като нежелаещите да останат там бивши чергари не работят качествено. Затова пък в свободното си време кръстосват околностите, вършат престъпления и поставят местните

64 Пак там, л. 6 -7.

65 Нево дром, № 6, 01.06. 1967, Пак там, № 9, 01.09.1970,

66 МВР- София - ф. 26, а.е. 529, л. 11

67 Пак там, оп. 2, а.е. 386, л. 3 / оп.1, а.е. 530, л. 3.

68 Пак там, а.е. 936, л. 129.

69 Пак там, л. 51.

70 Пак там, а.е. 659, л. 19.

власти в недоумение как да се справят с тях.⁷¹

За бившите чергари това е начин "да попълнят бюджета си" посредством стари умения в нови условия. Макар и ограничени от постоянното местожителство, скитничеството сред тях продължава и в някои отношения придобива още по-неконтролируеми форми.

Сега, вместо с каруци и на катуни скитат отделни цигани, предварително набелязали своите обекти за престъпления. Обикновено добри условия за такива те намират във влаковете, рейсовете, по панаири, пазари, опашки - изобщо там, където има много хора.⁷² Скитничеството на отделни цигани се оказва удачна форма, тъй като в повечето случаи остава незабелязано от органите на милицията.⁷³ Тези свободно придвижващи се цигани оправдават пътуванията си пред властите с път към нова работа, сватба, свиждане на семейство, с войник и т.н. Някои от тях сключват договори с отделни предприятия, ТКЗС или ДЗС за извършване на дребни занаятчийски услуги. В замяна получават разрешителни за движение, използвано понякога и за извършване на престъпления.⁷⁴ Друга част от пътуващите са откровени бегълци от местожителството и в случаите, когато не се издирват по 2-5-7 месеца, безнаказано извършват множество престъпления.⁷⁵

Трети използват постоянното си местожителство като отправна точка, особено ако са заселени близо до голям окръжен център. В такива случаи - мъжете работят през деня, а жените и децата ежедневно посещават близкия град, където крадат, просят и т.н.⁷⁶

71 Пак там, а.е. 880, л. 10.

72 Пак там, а.е. 936, л. 18.

73 Пак там, а.е. 530, л. 8.

74 Пак там, оп. 2, а.е. 235, л. 3.

75 Пак там, а.е. 235, л. 3.

76 Пак там, оп. 1, а.е. 936, л. 1, Пак там, а.е. 235, л. 3.

Криминалната милиция сигнализира за цигани от Елин Пелин, пътуващи ежедневно до столицата с цел кражби и правят предложение част от тях да бъдат изселени, тъй като не могат да се справят с постоянното им движение.⁷⁷ Много от тези джебчии са залавяни и осъждани, но след освобождаването им от затвора те подновяват престъпната си дейност. Такива случаи се констатирали в цялата страна. Рапортите за някои от осъдените звучат дори комично.

Така например от с. Йоаким Груево /Пловдивско/ докладват, че "трудната дейност" на циганските жени там са престъпленията и че в момента работят само мъжете, жените им са в затвора и няма кой да се грижи за издръжката на децата им".⁷⁸

Джебчийските кражби са добре организирани. Може би и заради това заслужават да бъдат описани някои от схемите на действие. Всички те, според данните на МВР, са дело на бивши чергари. За престъпленията се подбират места, далеч от постоянното местожителство, тъй като това дава възможност да се изчезне ненаказано след извършването им през деня. Много често членовете на една банда живеят в различни части на страната, но се събират, за да вършат престъпления заедно. Връзката обикновено е телеграма с информация за смъртен случай, а посоченото място за погребение е избраното за срещата.⁷⁹ След кражбата участниците поделят плячката и се пръскат по своите постоянни местожителства,⁸⁰ което прави възможността за преследване почти нулева.

Нов момент е отношението към откраднатото. Парите

77 Пак там, а.е. 659, л. 75.

78 Пак там, а.е. 936, л. 83.

79 Пак там, а.е. 748, л. 17.

80 Пак там

вече не се закопават на скришни места някъде по пътя, а съвсем цивилизовано се влагат в банкови сметки. Това обаче се оказва нож с две остриета. При сигнал на съседни милицията разбива една от най-големите групи за джебчийство в страната.

В с. Розино - Пловдивско съседни информират за охолния живот на 15 - членно циганско семейство, което не работи нищо. При проверката се оказва, че всеки член на семейството, включително децата, имат банкови сметки със значителни суми в тях. Констатирани са ежедневни и многобройни междуградски разговори. Разнищвайки престъпната група, криминалистите откриват, че става въпрос за малък "джебчийски октопод", действащ на територията на цялата страна, а с. Розино е нещо като координационен телефонен пункт.⁸¹ В конкретния случай жителите на с.Розино настояват за изселването на разобличените съседи, но изселванията - тази практика⁸², предприета така съвестно в края на 50-те и началото на 60-те години, не дава особен резултат при бившите чергари или поне при тези от тях, които нямат намерение да се отказват от престъпните си навици. Дупки в системата се откриват, а бившите чергари го правят със завидна лекота. Прехвърляни от едно място на друго, разделени от родовете си или не, те бягат директно или привидно се установяват на работа, но продължават с престъпната си дейност, тъй като намират начини да се свържат с близките си и да организират ново престъпление. Паспортизацията и взимането на пръстови отпечатаци от криминално проявените също не решава проблема. Най - дръзките престъпници успешно се придвижват из страната под чужди имена и с чужди

81 Пак там, ф. 26, оп. 1, а.е. 880, л. 14.

82 Пак там, а.е. 529, л.12.

документи.⁸³

През 1963 г. Криминалната милиция попада на следите на младата Теменужка Стойкова, която се оказва част от голямо престъпно семейство- бивши чергари, действащи на територията на цялата страна и специализирали се в различни видове кражби. Амплото на Теменужка са кражбите с взлом в тавански помещения на столицата. Когато най-накрая е заловена, тя откровено заявява, че без кражби не могат да живеят".⁸⁴ Заловената престъпничка не издава съучастниците си, които, от своя страна, се грижат за нейните разходи в затвора. Солидарността им попречва на следствието да разплете тази престъпна мрежа до край.⁸⁵

Разбира се, не всички престъпления имат професионален почерк, но несъмнено след постановление № 258 на Министерския съвет (МС), са подобрени замисълът, техниката и изпълнението. Вече дори и неорганизираните джебчии се предвижват, съобразявайки облеклото си с мястото на кражбата. Интересен е похватът с обличането на 2-3 рокли наведнъж. Ако по време на престъплението възникне проблем, но джебчийката успее да избяга, тя съблича едната дреха и това веднага променя описанието, по което е издирвана.⁸⁶ Откраднатите пари или дрехи понякога се изпращат със запис⁸⁷ или по пощата⁸⁸ още в края на деня, до друго населено място и така, дори и крадлата да бъде заловена, у нея няма какво да бъде намерено.

Особен момент е използването на деца в кражбите. Обучени от малки, те израстват като опитни престъпници,

83 Пак там, а.е. 196, л. 72.

84 Пак там, а.е. 880, л. 2.

85 Пак там

86 Пак там, а.е. 659, л. 38.

87 Пак там, а.е. 880, л. 12.

88 Пак там, л. 3.

които, освен всичко друго, са наясно, че законът не може да бъде приложен към тях с цялата си строгост. Заловени на местопрестъплението без документи за самоличност, те често се представят за 13-14 годишни, а по този начин не могат да бъдат подведени под отговорност. Такива деца често са връщани под конвой в постоянните си местожителства - до следващият път, когато отново се отзоват при органите при ДНМ, все още невръстни или вече навъшили пълнолетие.⁸⁹ Такива деца обикновено подлежат на настаняване във трудово - възпитателни общежития, но техните семейства често отказват да дадат съгласието си за изпращането им там и не подписват нужните декларации.⁹⁰ Съвсем логично много от тях продължават престъпната си "кариера" и в по-зряла възраст, включвайки се в престъпни банди, като тази на Никола Бенов, разкрита през 1967 г. в Плевен. Тя действа в пазарни дни, в рейсове, магазини, автогари-места, където има съсредоточване на повече хора. Кражбите се извършват едновременно по едно и също време на деня на различни места. След акцията групата се отдалечава от мястото на престъпленията с моторни превозни средства, наети от местната таксиметрова служба.⁹¹

Тези нови методи правят крадците още по - успешни и опасни, и на техния фон по-ранните оплаквания за откраднати кокошки, грозде⁹² и обувки изглеждат направо аматьорски.

Десет години след приемането на постановление № 258 управляващите успяват да ликвидират масовостта на престъпленията, но тези, които продължават да

89 Пак там, а.е. 659, л. 38.

90 Пак там, л. 59.

91 Пак там, оп. 2, а.е. 49, л. 1.

92 Пак там, оп. 1, а.е. 659, л. 68.

регистрират като извършени от бивши чергари, всъщност са за много по-големи суми. След 1967 г. се появяват и нови схеми, в които вече има включени и българи, работещи като магазинери, шофьори, управители на магазини и т.н., тъй като новото амплуа на бившите чергари се оказва контрабандата на някои дефицитни стоки и търговия с валута.⁹³

За неуспехите в борбата с престъпността, освен упорството и навиците на бившите чергари, вина често имат и самите власти, които сами констатират потресаваща дисхармония в работата между националните и регионалните органи на управление. Това важи особено за първите години след 1958 г., когато някои градски народни съвети, не приемат чегари на своя територия, не им осигуряват подслон или достатъчно работа с което реално ги подтикват към престъпления.⁹⁴ Впоследствие недоразуменията са ликвидирани, но тъй като проблемът с престъпността търпи развитие и придобива нови форми, той просто е ограничен, но не и решен. Статистиките неизменно сочат, че в процентно отношение престъпността сред циганите е два и половина пъти по-висока от тази на останалите етноси в страната. Ето защо на този проблем е обърнато особено внимание.⁹⁵ Предприетите различни начини на контрол като изселвания, разписвания,⁹⁶ изпращане в Трудово-възпитателни училища (ТВУ) дават своите резултати. Междувременно, обаче, неподалите се на превъзпитание бивши чергари всъщност стават по-неуловими и наистина "успешни" като престъпници. До голяма степен тяхна е и вината за продължаващото господстващо мнение за

93 Пак там, оп. 2, а.е. 475, л. 4.

94 Пак там, оп. 1, а.е. 748, л. 6, 12.

95 Пак там, а.е.7, л. 1.

96 Пак там

циганите като за "крадливо племе", в ущърб на голяма част от бившите скитащи цигани, които все пак усядат и работят, променят своите навици и успяват да се приобщят към новите изисквания на социалистическата държава.

THE CRIMES OF NOMAD GYPSIES AND THE GOVERNMENTAL ATTEMPTS TO COPE WITH THEM (1947-1967)

Plamena Stoyanova

The article deals with the policy conducted by the communist authorities towards Gypsy nomads after the Second World War. The wandering Gypsies were the most marginal group among the Bulgarian population. Some of them were a source of various crimes and the Government tried to limit their criminal activities by different measures. The general aim of the state policy was organizing the settlement of the nomads. On the average the governmental measures failed to achieve success and many settled nomads turned into skillful urban criminals. The text is based on prime sources from the Internal Ministry Archive.

